

การพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พุทธศิลป์ ของวัดพระอารามหลวง
ในเขตกรุงเทพมหานคร

The Development of Buddhist Communication Innovation to Temples that
Communicate The Buddhist Arts of Royal Temples in Bangkok Metropolis

สุนทร จันทรนิเวศน์

Soontorn Channiwes^๑

บุญเลิศ โอธสุ

Boonlert Otsu^๒

กนกวรรณ กรุณาฤทธิโยธิน

Kanokwan Karunatittiyotin^๓

Received: February 17, 2026 Revised: April 10, 2026

Accepted: April 22 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะของพุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร ได้แก่ วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทดาราม วรวิหาร ๒) เพื่อพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พุทธศิลป์ และ ๓) เพื่อนำเสนอพุทธนวัตกรรมการสื่อสารดังกล่าว การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและภาคสนาม โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (๑) วัดพระอารามหลวงทั้งสามแห่งมีประวัติความเป็นมาเกี่ยวเนื่องกับการสถาปนาและปฏิสังขรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) โดยมีพุทธศิลป์ที่สะท้อน “รูปแบบพระราชนิยม” อันเป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัย แบ่งออกเป็น ๓ ด้าน ได้แก่ สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีน

^๑ สาขาวิชาพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Email: heavenmoon50@gmail.com เบอร์โทรศัพท์ ๐๘๑-๑๗๐๔๗๓๕

^๒ สาขาวิชาพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

^๓ สาขาวิชาพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

จิตรกรรมที่ผสมผสานคติและลวดลายแบบจีน และปฏิมากรรมที่มีลักษณะสำนึกนิยมอันโดดเด่น (๒) การพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร พบว่า การเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดทั้งสามสามารถพัฒนาในรูปแบบสื่อผสมผสาน ได้แก่ การเยี่ยมชมสถานที่จริง สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ โดยจัดทำ “คู่มือการนำชม” เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเชิงสุนทรีย์และคุณค่าทางพุทธศิลป์แก่กลุ่มเป้าหมาย (๓) การนำเสนอพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร สรุปรูปแบบโมเดล S-M-C-R-G ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดในการสื่อสารที่ช่วยให้การเผยแพร่พุทธศิลป์เป็นระบบ เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถเชื่อมโยงไปสู่การส่งเสริมศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : การพัฒนา, พุทธนวัตกรรม, การสื่อสาร, พุทธศิลป์, วัดพระอารามหลวง

Abstract

This research, entitled “The Development of Buddhist Communication Innovation for the Dissemination of Buddhist Art in Royal Temples in Bangkok,” aimed to: (1) study the historical background and characteristics of Buddhist art in royal temples in Bangkok, namely Ratchaorosaram Ratchaworawihan, Thepthidaram Worawihan, and Ratchanatdaram Worawihan; (2) develop Buddhist communication innovations for the dissemination of Buddhist art; and (3) propose such communication innovations. This study employed a qualitative and field research methodology. Data were collected interviews and analyzed using descriptive analysis.

The findings revealed that: (1) all three royal temples were established and restored during the reign of King Rama III (King Nangklao), and their Buddhist art reflects the distinctive “royal style” of the period. This style can be categorized into three aspects: architecture influenced by Chinese art, mural paintings incorporating Chinese motifs and concepts, and sculpture characterized by a realistic style with distinctive facial features. (2) In terms of the development of Buddhist communication innovation, the dissemination of Buddhist art in these temples can be enhanced through integrated media, including on-site visits, printed materials, and electronic media. A “visitor guidebook” was developed to promote aesthetic appreciation and understanding of the value of Buddhist art among target groups. (3) The presentation of Buddhist communication innovation is synthesized into the S-M-C-R-G model, which serves as a conceptual framework for systematic communication, enabling effective access to target audiences and fostering sustainable faith in Buddhism.

Keywords: Development, Buddhist innovation, communication, Buddhist art, Royal Temples

๑. บทนำ

การศึกษาในเรื่องพุทธศิลป์ในการสื่อสารพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร เป็นในรูปแบบการสร้างงาน ด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และ ปฏิมกรรม ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นเฉพาะกรณี “การพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร” เนื่องจากพระพุทธรูปศาสนา ที่มีการเผยแผ่มาสู่ประเทศไทยนั้นเป็นพระพุทธรูปศาสนาแบบเถรวาทโดยส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงรับเอาขนบธรรมเนียม และพิธีกรรมต่าง ๆ รวมถึงการถ่ายทอดทาง “พุทธศิลป์”^๔ คือ ศิลปะที่เกี่ยวข้องกับกับพระพุทธรูปเจ้าในพระพุทธรูปศาสนาที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับพระพุทธรูปศาสนาในสมัยต่าง ๆ ถือว่ามีความงดงามไปในทางสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และปฏิมกรรม เช่น โบสถ์ วิหารที่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในสิ่งปลูกสร้าง ภาพเขียนที่มีการเล่าเรื่องแบบที่เคยมีมาก่อนเปลี่ยนเป็นแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ และพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ได้มีการพัฒนาการตามรูปแบบอย่างพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ โดยมีแรงศรัทธาตลอดถึงทุนทรัพย์เป็นอันมากรวมทั้งอาศัยฝีมือช่างที่ชำนาญของการสร้างสรรค์ผลงานพุทธศิลป์ ในยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่พระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ ในยุคสมัยนั้นได้ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภกของพระพุทธรูปศาสนา ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ การทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนาได้รับการคำนึง และเกื้อกูลภายใต้พระบรมโพธิสมภารเป็นอย่างยิ่ง และการให้ความสำคัญในการทำการค้าต่อหลาย ๆ ประเทศทำให้มีเงินคงพระคลังเป็นจำนวนมาก จากการค้าระหว่างประเทศนี้ทำให้เกิดการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมทางสังคมในสมัยนั้นเป็นอันมาก อย่างเช่น ตึกดาหินแกะสลักที่ไขว่ถ่วงเรือสำเภา เรียกว่า อับเฉา^๕ ได้มาจากการค้ากับประเทศจีนที่จะเห็นได้จากการใช้ประดับอยู่ในวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) พระองค์ทรงโปรดให้มีการสร้างวัดและปฏิสังขรณ์พระอารามหลวงเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดรูปแบบพุทธศิลป์ที่มีลักษณะเฉพาะปรากฏในวัดสำคัญหลายแห่ง เช่น วัดบวรนิเวศ วัดราชโอรสาราม วัดเทพธิดาราม วัดกัลยาณมิตร และวัดพิชัยญาติ เป็นต้น วัดเหล่านี้ล้วนได้รับอิทธิพลทางศิลปะจากจีนอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะในส่วนของพระอุโบสถและพระวิหารที่มีรูปแบบหลังคาเรียบ ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา นาคสะดุ้ง และหางหงส์ หน้าบันตกแต่งด้วยลวดลายประดับโดยใช้เศษกระเบื้องเคลือบหรือเครื่องถ้วยชามมาสร้างสรรค์เป็นลวดลายเถาดอกไม้และใบไม้ตามธรรมชาติ มีสีสันทองและเปล็กตา อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญของพุทธศิลป์ในรัชสมัยนี้

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการสื่อสารเชิงพุทธนวัตกรรมการผ่านงานพุทธศิลป์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภายในพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ ปรากฏงานจิตรกรรมฝาผนัง การประดับลวดลายปูนปั้น และองค์ประกอบศิลป์อื่น ๆ ที่ถ่ายทอดเรื่องราวสำคัญทางพระพุทธรูปศาสนา เช่น การตรัสรู้และการผจญมารของพระพุทธรูปเจ้า ภาพเขียนบริเวณด้านหลังพระประธานมักเป็นเรื่องไตรภูมิและชาดก ขณะที่ด้านหน้าพระประธานนิยมเขียนภาพเหตุการณ์ก่อนการตรัสรู้ อันมีมารเข้ามาผจญ ซึ่งเป็นการสื่อสารหลักธรรมผ่านการสร้างจินตภาพแก่พุทธศาสนิกชนผู้เข้าชม

^๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธศิลป์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๖๑), หน้า ๓.

^๕ กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม, ศิลปวัฒนธรรม. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชนจำกัด (มหาชน) ๒๕๕๙), หน้า ๑๕๘.

นอกจากนี้ พระพุทธปฏิมาประธานภายในพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ ยังได้รับการออกแบบและสร้างสรรค์อย่างมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม สะท้อนถึงรูปแบบเฉพาะของรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่มีความโดดเด่นแตกต่างจากยุคก่อนหน้า จึงนับได้ว่าเป็นรูปแบบของพุทธนวัตกรรมการปรากฏอย่างชัดเจนในพุทธสถานแห่งยุคสมัยดังกล่าว^๖

การพัฒนานวัตกรรมของพุทธศิลป์ เป็นการเผยแผ่ของพุทธศาสนา โดยใช้งานศิลปะเป็นเครื่องมือเพื่อตอบสนอง และรับใช้พระพุทธศาสนาที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นด้วยความงาม และความพึงพอใจที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา เนื้อหาในพุทธศิลป์ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สมัยพุทธกาล สืบเนื่องมาถึงสมัยหลังพุทธกาลจะเห็นได้จากร่องรอยความงดงาม ความศรัทธา ความเชื่อ ในยุคเริ่มแรกสมัยพุทธกาลมาสู่พุทธศิลป์ในสกุลศิลปะอินเดีย^๗ เริ่มจาก ๑) สกุลช่างศิลปะเมารยะ พ.ศ. ๓๐๐-๖๐๐ ๒) สกุลช่างศิลปะคันธารราฐ พ.ศ. ๕๐๐-๘๐๐ ๓) สกุลช่างศิลปะมธูรา พ.ศ. ๕๐๐-๙๐๐ ๔) สกุลช่างศิลปะอมราวดี พ.ศ. ๕๙๐-๘๖๓ ๕) สกุลช่างศิลปะคุปตะ พ.ศ. ๘๖๓-๑๑๕๐ ๖) สกุลช่างศิลปะปาละ พ.ศ. ๘๖๕-๑๓๐๐ ๗) สกุลช่างศิลปะปาละ พ.ศ. ๙๘๓-๑๓๒๕ ๘) สกุลช่างศิลปะปาละ-เสนะ พ.ศ. ๑๒๙๓-๑๓๔๓ ๙) สกุลช่างศิลปะโจฬะ พ.ศ. ๑๓๙๘-๑๘๒๒ พุทธศิลป์ที่เป็นต้นกำเนิดในทวีปเอเชียนั้น มีอารยธรรมที่สำคัญอยู่สองประเทศคือ ประเทศอินเดีย และประเทศจีน โดยการแตกต่างเรื่องการนับถือของพระพุทธศาสนาเรื่องของนิกาย โดยที่ดินแดนชมพูทวีป (อินเดียปัจจุบัน) เป็นแห่งอารยธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ และศิลปะ ได้มีส่วนสำคัญที่สุดในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ของทวีปเอเชีย และมุ่งเน้นแนวทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากการติดต่อสื่อสาร และการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมให้แกกันและกันทำให้สืบเนื่องมาถึงประเทศไทย และการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยด้วย^๘ โดยศิลปกรรมส่วนใหญ่เป็นที่เกี่ยวเนื่องในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ความแตกต่างในแต่ละยุคสมัยก็ย่อมเกิดขึ้นเนื่องของกาลเวลา ขนบธรรมเนียม ประเพณีนิยม ความเชื่อ ตัวอย่างเช่น การสร้างพระพุทธรูปในแต่ละยุคสมัยที่จะมีความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนในเรื่องพระพุทธรูปลักษณะทางพระสรีระกายภาพอย่างรูปทรงพระพักตร์ กลม เหลี่ยม พระวรกาย ผอม ลำ การครองผ้าไตรจีวรที่มีการแตกต่างกัน การแสดงท่าทางพระวรกายการยืน นั่ง เดิน นอนที่แตกต่างกัน เป็นต้น แต่ก็ยังมีหลักการสร้างตามแบบแผนที่ปรากฏในพระคัมภีร์ มหาปุริสลักษณะ^๙ ได้ยกมากล่าวใน ลักษณะสูตร เป็นประการสำคัญ ในยุคปัจจุบันการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ตลอดความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการพัฒนานวัตกรรมหลาย ๆ แขนง มาสร้างสรรค์แบบผสมผสานใช้วัสดุหลากหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นวัสดุสังเคราะห์ที่เกิดจากห้องทดลอง ซึ่งต่างจากกันในศตวรรษที่ผ่านมาส่วนมากจะเป็นวัสดุที่ได้จากธรรมชาติ และวัสดุโลหะธาตุ ที่เป็นเหตุที่เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก ผู้ผลิตงานพุทธศิลป์ก็มีแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งาน ซึ่งได้ตีความในเชิงพุทธปรัชญาได้หลากหลายมากยิ่งขึ้นเหมือนดังแต่ก่อนตามประเพณีนิยมที่ผ่านมา แต่ก็ยังรักษาความหมายในหลักของ “พุทธธรรม” เสมอมาโดยตลอด

^๖ จารุวรรณ พึ่งเทียร, **พุทธศิลป์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๓ / ๒๕๕๕), หน้า ๑๙๙.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^๘ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิสกุล, **ท่องเที่ยวอารยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธุรกิจก้าวหน้า, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕๗.

^๙ ม.ม. (ไทย) ๒/๓๘๒/๒๗๓.

ประเทศไทยเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนาคนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา กับชีวิตคนไทยจึงแยกจากกันไม่ออกและยังได้เป็นรากฐานแห่งวัฒนธรรมจารีตประเพณีที่ดั่งามของประเทศพระพุทธศาสนา จึงเป็นวิถีชีวิตของคนไทยเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนาจึงเป็นหน้าที่ของชาวพุทธทุกคนเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อนำมา พัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านจริยธรรมอันจะนำมาสู่การแก้ปัญหาของชีวิต และสังคมต่อไป พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์เอาไว้เพื่อก่อให้เกิดความสัมฤทธิ์ผลในด้านการปฏิบัติ เพื่อให้ถึงจุดหมายหมายของชีวิตที่ดั่งาม เรียกว่า อริยมรรคกับไตรสิกขา^๑ จากมรรคมีองค์ ๘^๒ ประการสู่ไตรสิกขา และผลแห่งความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งชื่อว่าศิลปะ (ศิลป์) เพราะอรรถว่า อันบุคคลพึงศึกษาโดยอุบายทั้งหลายเหล่านั้น ๆ ในมงคลสูตร^๓ นั้นถือว่าเป็นระบบการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์มีขอบเขตครอบคลุมทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของพระพุทธธรรม ไปใช้อย่างบริบูรณ์ จึงเป็นหมวดธรรมที่มาตรฐาน เหมาะสำหรับการแสดงหลักในการปฏิบัติ และใช้เป็นแม่บทในการบรรยายหัวข้อในการวิจัยโครงการดุขุณิพนธ์ฉบับนี้

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสมควรอย่างยิ่งที่จะเลือกเรื่องนี้ในการทำดุขุณิพนธ์ เพราะว่าการศึกษาการพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมของวัดพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เป็นการบูรณาการของพระพุทธศาสนากับงานด้านศิลปะโดยใช้คำว่า “พุทธศิลป์” ในรูปแบบของความงาม ที่สื่อสารในทางด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และปฎิมากรรมที่ปรากฏอยู่ในวัดพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร และสิ่งสำคัญการใช้ชีวิตของชาวพุทธที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนารวมถึง การทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนานับเป็นเรื่องที่เป็นมงคลแก่ชีวิต

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมของวัดพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และลักษณะของพุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

๒.๒ เพื่อพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมของวัดพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

๒.๓ เพื่อนำเสนอพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมของวัดพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๐, ฉบับปรับขยาย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ผลิติณม, ๒๕๕๗), หน้า ๕๔๔.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๙-๓๓๐/๒๕๗-๒๕๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๐-๕๐๓., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๒๓-๓๓๕/๓๙๐-๔๒๔., อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๖-๕๐๗/๓๗๑-๓๘๔.

^๓ ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๑-๑๓-๖-๙., ชุ.ช.อ. (ไทย) ๑-๑๓/๑๓๓-๒๓๐.

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พุทธศิลป์ ของวัดพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับวัดที่ได้กำหนดในนิยามศัพท์ คือ วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร และการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และข้อมูลพุทธนวัตกรรมการสื่อสารการเผยแพร่พุทธศิลป์ จากนั้นนำผลการวิจัยมาวิเคราะห์เพื่อนำเสนอพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พุทธศิลป์ และนำเสนอเป็นสารสนเทศสู่ประชาชนผู้สนใจต่อไป

๓.๑ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องใน พระไตรปิฎก และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ วารสาร ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์ งานวิจัย สิ่งพิมพ์ เอกสารอื่น ๆ ที่ไม่ได้ตีพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และข้อมูลชนิดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒. ศึกษา วิเคราะห์ อธิบายความ ตีความ ประวัติพระอารามหลวง พุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดในเขตกรุงเทพมหานคร ได้แก่ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร วัดเทพธิดารามวรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร มาเป็นข้อมูลในการสื่อสารงานพุทธศิลป์

๓. สรุปและนำเสนอสาระสำคัญที่ได้วิเคราะห์แล้ว และสร้างแบบสอบถามส่วนที่ ๔ พุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดในเขตกรุงเทพมหานคร ได้แก่ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร และผู้เชี่ยวชาญทางการออกแบบศิลปะ เพื่อเผยแพร่ทางช่องทางการนำเสนอต่อสาธารณชน

๔. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากบุคคลากรที่เกี่ยวข้องกับวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร วัดเทพธิดาราม วรวิหาร วัดราชนันทาราม วรวิหาร และผู้เชี่ยวชาญทางด้านการออกแบบทางศิลปะ

๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับพุทธศิลป์ที่อยู่ในวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร, วัดเทพธิดารามวรวิหาร และวัดราชนันทารามวรวิหาร ประกอบไปด้วย ข้อมูลทั่วไปได้แก่ ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ ฉายา (นามสกุล) ตำแหน่ง (สถานภาพปัจจุบัน) สถานที่สัมภาษณ์ และวันที่ให้สัมภาษณ์ โดยแบบสัมภาษณ์นี้ ผู้วิจัยร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง พัฒนาขึ้นมาเพื่อวัดการสื่อสารการเผยแพร่พุทธศิลป์ของพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับคำถามเรื่องพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร จำนวน ๕ ข้อ เพื่อใช้ในการวัดประสิทธิผลของพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดในกรุงเทพมหานคร ได้แก่ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร

๓.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในขั้นเตรียมการ และประสานงานกับบุคคลกรที่เกี่ยวข้องภายใน วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร, วัดเทพธิดารามวรวิหาร และวัดราชนันทารามวรวิหาร รวมทั้งประชาชนที่อยู่ในวัดทั่วไปในขั้นดำเนินการ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) บุคคลกรที่เกี่ยวข้องภายใน วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร วัดเทพธิดา

ราม วรวิหาร และวัดราชนัสดารามวรวิหาร รวมทั้งข้อเสนอแนะที่ต้องการให้มีเพิ่มเติม หรือเปลี่ยนแปลงผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่รวบรวมจากการสัมภาษณ์มาตรวจสอบความครบถ้วนและความถูกต้องอีกครั้ง ก่อนบันทึกและจัดระบบเพื่อการวิเคราะห์ โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ควบคู่กับข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากเอกสาร คัมภีร์พระไตรปิฎก หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย บทความวิชาการ และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งตีความและเชื่อมโยงข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อทำความเข้าใจมุมมองเกี่ยวกับการพัฒนาพุทธนวัตกรรมสื่อสารเพื่อการเผยแพร่พุทธศิลป์ของ วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และ วัดราชนัสดาราม วรวิหาร จากนั้นจึงสังเคราะห์ เรียบเรียง และสรุปผลตามวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม พร้อมทั้งจัดหมวดหมู่ข้อมูล ตีความเชิงพรรณนา และเชื่อมโยงข้อค้นพบให้เป็นองค์ความรู้ที่เป็นระบบ สามารถตอบปัญหาการวิจัยและนำไปใช้ประโยชน์เชิงปฏิบัติได้จริง ตลอดจนพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดสำหรับการสื่อสารในอนาคตต่อไป

๓.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลจากรายละเอียดของแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Form) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ว่ามีความเห็นอย่างไรกับ พุทธศิลป์ที่มีอยู่ในวัดวัดราชโอรสารามราช วรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร วัดราชนัสดาราม วรวิหาร และผู้เชี่ยวชาญทางด้านการออกแบบทางศิลปะ คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากรในการวิจัยเชิงคุณภาพยังมีเป้าหมายเพื่อจัดระบบ และกลุ่มก้อนของข้อมูล การแสดงความสัมพันธ์ความเชื่อมโยงของข้อมูล การตีความและหาข้อสรุป เป็นการอธิบายปรากฏการณ์ ที่ศึกษาอย่างลึกซึ้งในมุมมองของคนที่สามารถตรวจสอบได้ และมีความน่าเชื่อถือสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ใช้ ๒ วิธี คือ

๑. วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเขียนแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยข้อมูลนั้นได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ที่ผู้วิจัยบันทึกไว้

๒. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เป็นการวิเคราะห์ตีความข้อมูลที่ได้จากการศึกษาของผู้วิจัยแล้วนำมาเรียบเรียงเป็นถ้อยคำพรรณนา ซึ่งข้อมูลได้มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ที่ผู้วิจัยบันทึกไว้

คัดลอกข้อความและบันทึกอย่างละเอียด เพื่อตีความและกำหนดประเด็นที่สำคัญได้อย่างถูกต้องและเชื่อถือได้ แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งในการวิเคราะห์เนื้อหานี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการถอดข้อความทั้งหมดในภาพรวม แล้วนำข้อความทั้งหมดมาวิเคราะห์ในแต่ละประเด็น เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้สามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้อย่างถูกต้อง

๔. ผลการวิจัย

พุทธศิลป์ของพระอารามหลวงทั้งสามแห่งมีเอกลักษณ์โดดเด่นด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม อันสะท้อนบริบททางสังคม วัฒนธรรม และศรัทธาในยุคสมัยนั้น อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นกลไกการสื่อสารหลักธรรมผ่านรูปแบบศิลปกรรมอย่างมีนัยสำคัญ จากข้อค้นพบดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอพุทธนวัตกรรมสื่อสารในรูปแบบ “คู่มือการนำชมพุทธศิลป์” ของพระอารามหลวงทั้งสามแห่ง เพื่อส่งเสริมความเข้าใจเชิงสุนทรีย์ สร้างการเรียนรู้ที่เป็นระบบ และสนับสนุนการเผยแพร่คุณค่าพุทธศิลป์สู่สาธารณชนอย่างยั่งยืนผลการวิจัยพบว่า

๔.๑ การศึกษาประวัติความเป็นมาพุทธศิลป์ของพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร มุ่งทำความเข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏใน วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร วัดเทพธิดาราม

วรวิหาร และ วัดราชนันทาราม วรวิหาร ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) และสะท้อนแนวคิดด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น วัดราชโอรสารามเป็นวัดเก่าที่มีมาตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา และได้รับการปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญในรัชกาลที่ ๓ จนกลายเป็นพระอารามหลวงประจำรัชกาล พุทธศิลป์ที่ปรากฏจึงเป็นจุดเปลี่ยนผ่านจากรูปแบบประเพณีนิยมที่สืบทอดจากอยุธยาสู่ “รูปแบบพระราชนิยม” ที่เน้นความเรียบง่าย ผสมผสานอิทธิพลศิลปะจีนอย่างเด่นชัด ทั้งในโครงสร้างสถาปัตยกรรม การตกแต่ง และรูปแบบพระพุทธรูปปฏิมาวัดเทพธิดาราม วรวิหาร เป็นพระอารามหลวงที่ทรงสถาปนาเพื่อเฉลิมพระเกียรติกรมหมื่นอัครสุตาเทพ เดิมชื่อวัดพระยาไกรสวนหลวง การสถาปนาวัดแห่งนี้สะท้อนบทบาทของพระราชสำนักในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและเชื่อมโยงสถาบันพระมหากษัตริย์กับศิลปกรรมทางศาสนา พุทธศิลป์ของวัดมีลักษณะงดงามแบบพระราชนิยม โดยเฉพาะงานสถาปัตยกรรมที่ลดทอนองค์ประกอบหลังคาแบบเดิมและงานจิตรกรรมที่ได้รับอิทธิพลลวดลายจีน ควบคู่กับการถ่ายทอดเรื่องราวทางพุทธศาสนาส่วนวัดราชนันทาราม วรวิหาร ทรงสถาปนาเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าโสมนัสสวัสดินาวดี เดิมเรียกว่า “วัดใหม่พระองค์เจ้าโสมนัส” วัดแห่งนี้สะท้อนแนวคิดการสร้างสรรค์พุทธศิลป์เพื่อเทิดพระเกียรติและประกาศพระราชศรัทธาอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการสร้างสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์ และการออกแบบองค์ประกอบศิลป์ที่แสดงถึงความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและการติดต่อค้าขายในสมัยนั้นสรุปได้ว่าพุทธศิลป์ของพระอารามหลวงทั้งสามแห่งแสดงให้เห็นพัฒนาการสำคัญของศิลปกรรมในรัชกาลที่ ๓ ซึ่งก่อให้เกิด ๓ รูปแบบหลักในยุครัตนโกสินทร์ ได้แก่ (๑) ด้านสถาปัตยกรรม ที่ปรับเปลี่ยนจากแบบอยุธยาสู่ความเรียบง่ายและรับอิทธิพลจีน (๒) ด้านจิตรกรรม ที่ผสมผสานลวดลายและคติความเชื่อจากจีนเข้ากับเนื้อหาทางพุทธศาสนา และ (๓) ด้านปฏิมากรรม ที่พัฒนารูปแบบพระพุทธรูปให้มีลักษณะเฉพาะตามคตินิยมของยุคสมัย อันสะท้อนบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะองค์ศาสนูปถัมภก และทำให้พุทธศิลป์ในรัชกาลที่ ๓ มีเอกลักษณ์โดดเด่นในประวัติศาสตร์ศิลปะไทย

๔.๒ การพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเผยแพร่พุทธศิลป์ แบ่งเป็น ๓ ประเภท ๑) ด้านสถาปัตยกรรม คือ เป็นสิ่งปลูกสร้างที่เกิดขึ้นเฉพาะในรัชกาลที่ ๓ ที่เรียกว่า “รูปแบบพระราชนิยม” มีลักษณะสำคัญที่ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะจีน มีความแตกต่างจากรัชกาลที่มีมาแต่ก่อน คือ “รูปแบบประเพณีนิยม” ที่สืบทอดตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ๒) ทางด้านจิตรกรรม การเขียนภาพในพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ ที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ มีลักษณะที่สำคัญที่ได้รับอิทธิพลมาจากจีน แตกต่างจากงานจิตรกรรมที่เกิดขึ้นในรัชกาลก่อน ที่เขียนเรื่องราวในพระพุทธศาสนา เช่น พุทธประวัติ ชาดก ๓) ด้านปฏิมากรรม พระประธานในพระอุโบสถ มีลักษณะเฉพาะที่เกิดการสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่เรียกว่า “รูปแบบพระราชนิยม” มีพุทธลักษณะเรียกว่า “สัจจนิยม” มีพระพักตร์ที่เรียกว่า “พระพักตร์อย่างหุ่น” มีความแตกต่างจากรัชกาลก่อนที่ได้รับอิทธิพลจากปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย การสื่อสารเผยแพร่พุทธศิลป์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร) เป็นผู้ส่งสาร เนื้อหาของสารเป็นรูปแบบของพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นเฉพาะในรัชกาลที่ ๓ ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในการสร้างพุทธศิลป์ในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีรูปแบบที่เรียกว่า “รูปแบบพระราชนิยม” สื่อสารเผยแพร่ผ่านช่องทางในการเข้าเยี่ยมชมพระอารามต่าง ๆ ของวัด มีการสื่อสารทางช่องทางสิ่งตีพิมพ์ และช่องทางสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์ออนไลน์ สื่อสารไปให้ประชาชนผู้สนใจทั่วไป นักเรียน นิสิต นักศึกษา และนักท่องเที่ยวไทย และชาวต่างประเทศ

๔.๓ พุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้นำเสนอในรูปแบบสิ่งพิมพ์ “คู่มือการนำชม พระอารามหลวง (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร)” จัดพิมพ์เป็นภาคภาษาไทย และภาคภาษาอังกฤษ การนำเสนอพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่พุทธศิลป์ของพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานครครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พัฒนาในรูปแบบสิ่งพิมพ์เชิงวิชาการ คือ “คู่มือการนำชมพระอารามหลวง” ของ วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และ วัดราชนันทาราม วรวิหาร โดยจัดพิมพ์ทั้งภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อขยายขอบเขตการสื่อสารสู่กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ทั้งนักวิชาการ นักเรียน นิสิตนักศึกษา ตลอดจนประชาชนและนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศในเชิงวิเคราะห์ การจัดทำคู่มือดังกล่าวถือเป็น “พุทธนวัตกรรมการสื่อสาร” ที่แปลงองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์จากงานวิจัยเชิงลึกให้เป็นสื่อความรู้ที่เข้าถึงได้อย่างเป็นระบบ โดยทำหน้าที่เชื่อมโยงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และหลักธรรมเข้าด้วยกัน ผ่านโครงสร้างเนื้อหาที่ชัดเจน เช่น ประวัติความเป็นมา ลักษณะเด่นด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และปฎิมากรรม ตลอดจนบริบททางสังคมวัฒนธรรมในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ คู่มือการนำชมมิได้เป็นเพียงเอกสารอธิบายสถานที่ แต่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชิงตีความ (interpretive media) ที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจ “ความหมาย” ของพุทธศิลป์ในฐานะเครื่องมือสื่อสารหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การจัดทำในรูปแบบสองภาษา ยังสะท้อนมิติการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม (cross-cultural communication) ทำให้พุทธศิลป์ไทยสามารถถ่ายทอดคุณค่าในระดับสากล ดังนั้น การพัฒนาคู่มือการนำชมในเชิงวิชาการจึงเป็นกระบวนการบูรณาการองค์ความรู้ งานศิลปกรรม และศาสตร์การสื่อสารเข้าด้วยกันอย่างมีระบบ เป็นรูปธรรมของการเผยแพร่พุทธศิลป์ที่ยกระดับจากการรับชมเชิงทัศนศิลป์ไปสู่การเรียนรู้เชิงวิเคราะห์ สร้างความเข้าใจเชิงสุนทรีย์ควบคู่กับการเสริมสร้างศรัทธาและความตระหนักในคุณค่าทางพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์

๕. อภิปรายผล

การอภิปรายผลการวิจัยเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่ใช้ในการอธิบาย และตีความผลการศึกษาที่ได้เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย รวมทั้งการเปรียบเทียบแนวคิด ทฤษฎี และผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง การวิจัยครั้งนี้มุ่งการศึกษา การพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร) โดยการวิจัยครั้งนี้เน้นเชิงคุณภาพ และภาคสนาม ศึกษาประวัติความเป็นมา และลักษณะพุทธศิลป์ การพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวง และการนำเสนอพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวง เพื่อแสดงให้เห็นคุณค่าของพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร) มีรายละเอียดดังนี้

๕.๑ การออกแบบพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้น สามารถก่อให้เกิดการศึกษา และการเรียนรู้ ก่อให้เกิดความรู้สึกเลื่อมใสนำไปสู่ความศรัทธา และนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติในแนวทางที่พึงงามตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การศึกษามุ่งเน้นเรื่องปรัชญาในพุทธศิลป์ ประกอบไปด้วย งานด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และปฎิมากรรม พบว่าพุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร) ที่มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ และในการสร้างใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีพุทธศิลป์ทางด้าน

สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ได้รับอิทธิพลศิลปะการสร้างจากจีน และปฏิมากรม (พระพุทธรูป) มีพุทธลักษณะ ในรูปแบบ”พระราชนิยม” ที่มีการสร้างมีพุทธลักษณะ ที่เกิดขึ้นเฉพาะในรัชกาลที่ ๓

๕.๒ การศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูป ที่มีความสอดคล้องกันกับ จุมพล เอี่ยมสะอาด ที่ศึกษาลักษณะสำคัญ วิเคราะห์หลักธรรมจากพุทธศิลป์ในยุคก่อสร้างพระพุทธรูป และศึกษาคติการสร้างในยุคปัจจุบัน โดยพุทธศิลป์ยุคแรกเกิดจากพุทธดำรัส เรื่องบุคคลที่ควรสร้างสฐูป มีการถวายเป็นการก่อสร้างด้วยวัสดุง่าย ๆ เช่น ไม้ ดิน หิน อิฐ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอชาตศัตรู จนมาถึงพระเจ้าโกศกมหาราช มีคติการสร้างพระพุทธรูปปฏิมารูปพระพุทธรูป จะต้องประกอบไปด้วย มหาปฐิสลักษณ์ แสดงลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูป ในสมัยปัจจุบันจึงเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามคติสังขนิยม คือ พุทธลักษณะรูปกายวิภาคของบุคลชนสามัญทั่วไป แต่จะแตกต่างกันไปตามภูมิศาสตร์ท้องถิ่นการสร้างนั้น ๆ พบว่า พุทธศิลป์ด้านพระปฏิมากรม ของวัดพระอารามหลวง (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร) ที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ มีพุทธลักษณะเฉพาะ คือ พระวรกายเพียวบาง พระพักตร์ค่อนข้างกลมถึงรูปไข่ พระเกศาขมวดเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระขนงโก่ง มีเส้นขอบพระเนตร พระขนงป้ายเป็นแผ่นเช่นเดียวกับพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนปลาย พระเนตรเปิดและมองตรง พระนาสิกค่อนข้างเล็กและโด่ง พระโอษฐ์เล็กแถมพระโอษฐ์เล็กน้อยจนเกือบเป็นเส้นตรง ลักษณะพระพักตร์ดังกล่าวเรียกว่า “พระพักตร์อย่างหุ่น” หรือแลดูอ่อนเยาว์ คือพระพักตร์คล้ายกับ “หน้าหุ่นละคร” หรือแสดงถึงความอ่อนเยาว์ และเป็นยุคเริ่มต้นไปสู่ที่มีการสร้างตามคติสังขนิยม เรื่องวัสดุที่ใช้ในการหล่อพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้มีการขุดพบแหล่งแร่ทองแดงที่ จ. นครราชสีมา ได้นำมาหล่อเป็นพระพุทธรูป และหล่อหลังคาโลหะปราสาทที่วัดราชนันทาราม

๕.๓ การศึกษาพุทธศิลป์ด้านจิตรกรรม ที่มีความสอดคล้องกันพบว่า วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร พุทธศิลป์ด้านจิตรกรรมมีรูปแบบ และลักษณะการเขียนลงในช่องสี่เหลี่ยมแต่ละช่อง ไม่ได้เขียนเรื่องพุทธประวัติ ชาติก แต่การเขียนเป็นแบบศิลปะที่ได้รับอิทธิพลอย่างจีน เป็นเรื่องราวอย่างจีน เป็นภาพเครื่องบูชามงคลอย่างจีน เพทเจ้า สัตว์มงคล พืชพันธุ์ไม้มงคล แบบศิลปะอย่างจีน ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในสมัยรัตนโกสินทร์ และเป็นต้นแบบให้วัดอื่น ๆ ในการสร้างพุทธศิลป์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และแฝงปรัชญาในเรื่องสัจธรรม และสิ่งที่เป็นามงคลแก่พุทธศาสนิกชนชาวไทย และบุคคลทั่วไปจากการศึกษาสุนทรียของพุทธศิลป์ ที่มีความสอดคล้องกันกับ พระมหารังสรรค์ กิตติปัญญา (ใจหาร) เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ” สุนทรียศาสตร์แบบตะวันตกมีความเชื่อพื้นฐานที่แตกต่างกันไปตามทฤษฎีนั้น ๆ คุณสมบัติของวัตถุที่ถูกสร้างสรรค์ให้เกิดความงามต้องได้รับการชื่นชมที่สื่อสารถึงความงาม สื่อถึงคุณค่าทางศิลปะ ส่วนความงามทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามในสองมิติ คือ ความงามในธรรม เป็นคุณสมบัติของธรรมะ ซึ่งปรากฏต่อการรับรู้ของมนุษย์ผู้ทรงศีล ทรงธรรม อีกมิติที่สองคือความงามทางโลกจัดเป็นความงามทางวัตถุตามโลกียะ มิได้เข้าถึงความงามที่แท้จริง ที่สามารถมีความเสื่อม และการดับสูญไป ผู้วิจัยพบว่า ความสุนทรียของพุทธศิลป์ ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นความงามที่มีรูปแบบ และลักษณะศิลปะอย่างจีน ที่แฝงปรัชญาสุนทรียศาสตร์ในความงามอย่างจีน และเป็นการเชื่อมโยงไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในตัวก่อให้เกิดความศรัทธา เลื่อมใส ถึงแม้จะเข้าถึงในความงามที่แท้จริงไม่ ก็มีความเสื่อม และดับสูญไปก็ตามกาลเวลา อีกประการหนึ่งคตินิยมการสร้างพุทธศิลป์จะมีความหมายของ คติสังขนิยม ในความเชื่อ มีความศรัทธา และอยู่ในบริบทที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ยุครัตนโกสินทร์

๖. องค์ความรู้จากการวิจัย

การพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่วัฒนศิลป์ของพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร ได้แก่ วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และ วัดราชนันทาราม วรวิหาร สะท้อนพัฒนาการทางศิลปกรรมที่โดดเด่นในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะรัชกาลที่ ๓ ซึ่งก่อให้เกิดรูปแบบพุทธศิลป์ที่แตกต่างจากอดีตอย่างชัดเจน ทั้งด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรมจากการศึกษา สามารถจำแนกรูปแบบการสร้างงานพุทธศิลป์ได้ ๓ ลักษณะสำคัญ ได้แก่

(๑) **แบบไทยประเพณี** เป็นรูปแบบที่สืบทอดจากอยุธยาตอนปลาย โครงสร้างสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องไม้ มีข้อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันแกะสลักลวดลายกระหนก ลงรักปิดทองประดับกระจกสี จิตรกรรมเน้นเรื่องพุทธประวัติ ชาดก และไตรภูมิ ส่วนพระประธานมีพุทธลักษณะตามแบบอยุธยาตอนปลาย

(๒) **แบบผสมไทยประเพณีกับพระราชนิยม** ปรากฏชัดที่วัดราชนันทาราม วรวิหาร โดยยังคงองค์ประกอบไทยประเพณี เช่น โครงหลังคาและหน้าบันไม้แกะสลัก แต่พัฒนาโครงสร้างใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เช่น การใช้เสาขนาดใหญ่ ไม่มีบัวหัวเสาและคันทวย และมีฟาโลรับน้ำหนักชายคา จิตรกรรมมีทั้งพุทธประวัติและแนวคิดใหม่ เช่น การจำลองจักรวาล ท้องฟ้า พระอาทิตย์ และเทวดาในลักษณะเหมือนจริง

(๓) **แบบพระราชนิยม** ปรากฏเด่นที่วัดราชโอรสารามและวัดเทพธิดาราม ได้รับอิทธิพลศิลปะจีนหรือ “เก้งจีน” สถาปัตยกรรมไม่มีข้อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันก่ออิฐถือปูน ประดับกระเบื้องเคลือบลวดลายจีน มีฟาโลและเสาฟาโลขนาดใหญ่รองรับโครงสร้างอย่างมั่นคง

โดยสรุป พุทธศิลป์ทั้งสามรูปแบบเป็นพัฒนาการเชิงนวัตกรรมที่สะท้อนการปรับตัวทางศิลปกรรมตามบริบทสังคมและวัฒนธรรมในรัชกาลที่ ๓ และทำหน้าที่เป็นสื่อกลางถ่ายทอดคตินิยม ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยอย่างเป็นรูปธรรมและมีเอกลักษณ์เฉพาะยุคสมัยสรุปได้ดังนี้

๑) แหล่งสาร (Source) ผู้ส่งสาร ในสถานะภาพปัจจุบัน คือวัดและบุคลากรในวัด เช่น พระภิกษุสงฆ์ ที่จำพรรษาในแต่ละวัด เจ้าหน้าที่ดูแล และผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องของพุทธสถานแต่ละวัด ทำหน้าที่ดูแลการให้คำอธิบายประวัติความเป็นมา และพุทธศิลป์ของวัดในเบื้องต้น แก่ผู้เข้าเยี่ยมชม และทำหน้าที่ตอบคำถามที่เกิดข้อสงสัย จากในสื่อออนไลน์ โดยผู้ส่งสารควรมีคุณสมบัติดังนี้ ๑) ทักษะในการสื่อสาร (Communication Skill) ๒) ทักษะคติ (Attitude) ๓) ความรู้ (Knowledge) ๔) ระบบสังคม (Social System) ๕) ระบบวัฒนธรรม (Culture) ในปัจจุบันนี้ พระภิกษุสงฆ์ และเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องสามารถทำหน้าที่ ในการให้คำอธิบายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวัด และพุทธศิลป์ในเบื้องต้นได้ดีพอสมควร

๒) สาร (Message) เนื้อหาของงานพุทธศิลป์ โดยแบ่งพุทธศิลป์ออกเป็น ๓ รูปแบบ คือ ๑) รูปแบบ “ไทยประเพณี” ที่ได้รับอิทธิพลงานช่างจากสมัยอยุธยาตอนปลาย ๒) รูปแบบผสม “ไทยประเพณีกับพระราชนิยม” ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ มาผสมกับงานแบบดั้งเดิม ๓) รูปแบบ “พระราชนิยม” เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ที่ได้รับอิทธิพลจากจีน ทั้งนี้รูปแบบดังกล่าว สามารถแบ่งลักษณะพุทธศิลป์ออกเป็นอีก ๓ ลักษณะเนื้อหา คือ ๑) พุทธศิลป์ทางด้านสถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ในวัด ๒) ทางด้านจิตรกรรม ภาพเขียนในพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ ๓) ทางด้านปฏิมากรรมพระพุทธรูปในพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ ที่มีอยู่ในวัด

๓) ช่องทาง (Channel) ช่องทางในการสื่อสาร และรับการสื่อสาร นอกจากการเข้าไปเยี่ยมชมในวัดหลวงทั้ง ๓ วัดนี้จะได้เห็นพุทธศิลป์ด้วยตาของผู้เยี่ยมชม และการซาบซึ้งในความงามของพุทธศิลป์ ของความงามที่มีสุนทรีย์ในความงามของพุทธศิลป์ ได้โดยตรงแล้ว โดยสถานะภาพปัจจุบันนี้การสื่อสาร และรับการสื่อสาร สามารถเข้าถึงได้โดยง่าย และเป็นการเข้าถึงของแหล่งสารนั้น ๆ คือการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์ ออนไลน์ ทางเว็บไซต์ต่าง ๆ

ของวัด และทางสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จะมีการสื่อสาร และการโต้ตอบทั้ง ๒ ทางทั้งผู้ให้ข้อมูลความรู้ และผู้ค้นหาข้อมูล ซึ่งเป็นวิธีที่สะดวกในเรื่องเวลา อาจจะใช้เวลาในการค้นหาข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ แต่สิ่งที่สำคัญในการเข้าถึงแต่ละชาตอรรถรสของการเข้าถึงในเรื่องของความงาม ความซาบซึ้งทางสุนทรีย์ของงานพุทธศิลป์ที่ทรงคุณค่าที่มีผลทางด้านจิตใจ และการซาบซึ้งในพุทธคุณ และสิ่งที่เป็นมงคลแก่ชีวิตเราท่านทั้งหลาย และสื่อสิ่งพิมพ์ หนังสือเผยแพร่พุทธศิลป์ ป้ายปิดประกาศต่าง ๆ ที่เผยแพร่กิจกรรมของวัด

๔) ผู้รับสาร (Receiver) ผู้รับสาร ในที่นี้หมายถึง นักเรียน นักศึกษา ประชาชน นักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างประเทศ จะมีความแตกต่าง และความเข้าใจในเรื่องงานพุทธศิลป์ การมีพื้นฐานในบริบทที่ไม่เหมือนกัน เช่น คนไทยกับนักท่องเที่ยวต่างชาติที่แตกต่างกัน และความหลากหลายในแต่ละบุคคลตามคุณสมบัติดังนี้ ๑) ทักษะในการสื่อสาร (Communication Skill) ๒) ทักษะคติ (Attitude) ๓) ความรู้ (Knowledge) ๔) ระบบสังคม (Social System) ๕) ระบบวัฒนธรรม (Culture) แต่ผลที่ได้รับที่เหมือนกัน คือ การเข้าถึงในความงาม และความซาบซึ้งในความงามทางสุนทรีย์ของพุทธศิลป์ และมีผลทางด้านจิตใจ และความสงบสุขทางจิตใจ

๕) คู่มือการนำชม (Guidebook) คู่มือการนำชม (Guidebook) เป็นหนังสือสิ่งพิมพ์ ที่จะช่วยสร้างความเข้าใจในความงาม และความสุนทรีย์ของพุทธศิลป์ที่มีปรากฏในพระอารามหลวงทั้ง ๓ วัด ว่าพุทธศิลป์มีความงามอย่างไร โดยจะอธิบายให้เห็นภาพงานพุทธศิลป์ของสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม อธิบายรูปแบบลักษณะของงานที่จะเข้าไปเชื่อมโยงการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ให้เข้าใจได้ง่ายทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ รวมทั้งการตีความของการสื่อสารจากศิลปะจีนไปพร้อมกันกับการสื่อสารของศิลปะไทย ที่สื่อสารเรื่องพุทธคุณ และสิ่งที่เป็นมงคลแก่ผู้เข้ามาเยี่ยมชม

สรุป การศึกษาวิจัยครั้งนี้ สามารถสร้างเป็นโมเดล คือ S - M - C - R - G อธิบายการใช้อักษรย่อได้ดังนี้

๑) S = เป็นแหล่งสาร (Source) คือ พระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร) มีงานพุทธศิลป์ปรากฏให้เป็นแหล่งที่เรียนรู้ ได้ศึกษาทางด้านพระพุทธรูป ประติมากรรม ศิลปะ การพัฒนาทางนวัตกรรมการพุทธศิลป์ของงานด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม ที่เกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ไม่เคยมีมาก่อนในอดีตงานพุทธศิลป์

๒) M = เนื้อหาของสาร (Message) คือ ลักษณะ และรูปแบบของงานพุทธศิลป์ ที่ปรากฏของพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร) เป็นพุทธศิลป์ที่ได้รับอิทธิพลจากจีน นำมาใช้ร่วมกับศิลปะไทยอย่างงดงามถือเป็นการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารทางพุทธศิลป์ ที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน และเป็นต้นแบบในการสร้างงานพุทธศิลป์แก่วัดอื่น ๆ ในสมัยนั้น

๓) C = ช่องทางในการสื่อสาร (Channel) คือ นอกจากการเข้าเยี่ยมชมของพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร) ยังมีการสื่อสารทางสิ่งพิมพ์ ป้ายปิดประกาศ และการเข้าถึงทางการสื่อสารทางช่องทางอิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ เว็บเพจที่เผยแพร่กิจกรรมของวัด และสื่อทางออนไลน์ต่าง ๆ ที่สามารถเข้าถึงได้โต้ตอบทั้งสองทางอย่างรวดเร็ว

๔) R = ผู้รับสาร (Receiver) คือ นักเรียน นักศึกษา ประชาชน นักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างประเทศ ผู้ที่สนใจเข้าเยี่ยมชมพุทธศิลป์ของพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร)

๕) G = คู่มือการนำชม (Guidebook) คือ สิ่งพิมพ์ที่เป็นหนังสืออธิบายงานพุทธศิลป์ ตั้งแต่ประวัติความเป็นมาของวัด ลักษณะ และรูปแบบงานพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ การเกิดนวัตกรรมการสื่อสารพุทธศิลป์ อธิบายให้เข้าใจถึงความงามทางสุนทรีย์ เพื่อให้เข้าถึง และเชื่อมโยงไปยังการเผยแพร่ของพระพุทธรูปศาสนา และการอธิบายศิลปะจีนที่สื่อสารความหมายในสิ่งที่เป็นมงคล

S	M	C	R	G
SOURCE	MESSAGE	CHANNEL	RECEIVER	GUIDEBOOK
Royal Temple Monks	Buddhist art style	Visit tourist Tourist Online	Tourist Generalpublic	Guidebook

ภาพที่ ๑ โมเดล S – M – C – R – G

๗. สรุป

การศึกษาการพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร) การพัฒนาสร้างงานพุทธนวัตกรรมการสามารถทำการออกแบบการสร้างสรรคได้ แต่ต้องได้รับการพิจารณาพุทธศิลป์ที่ออกแบบจากหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลพระอารามหลวงโดยตรง คือกรมศิลปากร ซึ่งต้องดูระเบียบข้อกำหนดของทางราชการก่อนที่จะดำเนินงานใด ๆ ก่อนที่จะมีผลกระทบของงานพุทธศิลป์ในพระอารามหลวง สิ่งที่ต้องส่งเสริม คือการสื่อสารให้เห็นความสำคัญของพุทธศิลป์ แก่ชุมชน คนในสังคมปัจจุบัน และการสร้างการตระหนักรู้ถึงคุณค่าที่ถือว่าเป็นแหล่งทางโบราณคดีที่มีความสำคัญของพุทธศิลป์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ให้ตระหนักรู้เรื่องการอนุรักษ์ การมีจิตสาธารณะที่อยู่ร่วมกันในสังคม ตลอดจนการดำรงอยู่สืบต่อไปของพุทธศาสนากับชุมชนพุทธศิลป์ด้านปฎิมากรรมที่เกิดขึ้นในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ ถึงแม้การสร้างพระพุทธรูปที่ต้องอ้างอิงการสร้างตามแบบอย่างมหาปฐิสลักษณ์ แต่ก็มีความแตกต่างทางด้านพุทธลักษณะที่เกิดขึ้นเฉพาะรัชกาลที่ ๓ คือ พระวรกายเพียวบาง พระพักตร์ค่อนข้างกลมกึ่งรูปไข่ พระเศวตผดเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระขนงโก่ง มีเส้นขอบพระเนตร พระขนงป้ายเป็นแผ่นเช่นเดียวกับพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนปลาย พระเนตรเปิดและมองตรง พระนาสิกค่อนข้างเล็กและโด่ง พระโอษฐ์เล็กแถมพระโอษฐ์เล็กน้อยจนเกือบเป็นเส้นตรง ลักษณะพระพักตร์ดังกล่าวเรียกว่า “พระพักตร์อย่างหุ่น” หรือแลดูอ่อนเยาว์ มีคติการสร้างเริ่มแรก “แบบสัจนิยม” ที่เห็นได้จากพระพุทธรูปที่ประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร และจะเห็นพระพุทธรูปลักษณะแบบสัจนิยม ได้เด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ ๔

๘. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่องการพัฒนาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่พุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร) ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการวิจัยนำมาเป็นข้อเสนอแนะได้โดยตรง ดังนี้

๑. แหล่งสาร ที่เป็นบุคลากร หรือผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องของวัด จะทำการสื่อสารออกไปต้องมีทักษะในความรู้เรื่องพุทธศิลป์ และเข้าใจทางประวัติศาสตร์ของพระอารามหลวงอย่างถูกต้อง แม่นยำในข้อมูล และความสำคัญที่เป็นจุดเด่นของพระอารามหลวงนั้น ๆ เพื่อสื่อสารออกไปแก่ผู้รับข้อมูลของสารนั้น ๆ อย่างถูกต้องชัดเจนไม่มีข้อสงสัยใด ๆ

๒. การสร้างช่องทางในการสื่อสารของพุทธศิลป์ใหม่ ๆ เช่น อาจจะทำกิจกรรมการนำชมพุทธศิลป์ โดยมีการร่วมมือเกิดเป็นจิตอาสา ทั้งภาคเอกชน หน่วยงานทางราชการ และชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีความร่วมมือถือเป็นการบูรณาการที่ยั่งยืน การจัดทำกิจกรรมต้องมีความสม่ำเสมอในกิจกรรม และต่อเนื่อง และมีการทำสื่อทางออนไลน์อย่างสม่ำเสมอ มีการสื่อสารข้อมูลใหม่ ๆ ให้มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

๓. การพัฒนาพุทธนวัตกรรมการพุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวงนั้นต้องศึกษาภาวะเปรียบเทียบข้อปฏิบัติของทางราชการให้เข้าใจเสียก่อน แต่ควรที่จะมุ่งเน้นไปในแนวทางการอนุรักษ์การรักษาแหล่งพุทธศิลป์ในทางโบราณคดี ที่เห็นคุณค่าความสำคัญ และการมีจิตสาธารณะให้เกิดขึ้นในสังคม

๔. การอนุรักษ์ดูแลพุทธศิลป์ของวัดพระอารามหลวง ที่ถือเป็นวัตถุสิ่งปลูกสร้างทางพุทธศาสนา อย่างหนึ่ง ก็เปรียบเสมือนการสืบรักษาของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปด้วยเหมือนกัน ที่มีผลทางด้านจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

๕. การนำเสนอพุทธนวัตกรรมการของผู้วิจัย คือ คู่มือการนำชมพุทธศิลป์ของพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร (วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร, วัดเทพธิดาราม วรวิหาร และวัดราชนันทาราม วรวิหาร) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับความรู้ความเข้าใจถึงความสำคัญ และความงามอย่างสุนทรีย์ของงานพุทธศิลป์ของผู้เข้ามาเยี่ยมชมทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติ ให้มีความเข้าใจตรงกันของผู้รับสารสื่อสารพุทธศิลป์ที่มีความหลากหลายของกลุ่มชน และที่สำคัญเพื่อความเป็นพุทธิกคุณ และเป็นมงคลแก่ชีวิตของผู้เข้าเยี่ยมชม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พุทธศิลป์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๖๑.

กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม, **ศิลปวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชนจำกัด (มหาชน) ๒๕๕๙.

จารุวรรณ พึ่งเที่ยร, **พุทธศิลป์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๓ /๒๕๕๕.

ม.จ.สุภัทรดิศ ดิสกุล, **ท่องอารยธรรม**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธุรกิจก้าวหน้า, ๒๕๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๐. ฉบับปรับขยาย กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ผลิตivism, ๒๕๕๗.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

